

ЕЗИКОВЕДСКАТА СЛОВАКИСТИКА В БЪЛГАРИЯ

SLOVAK LANGUAGE STUDIES IN BULGARIA

The paper briefly presents the history of Slovak studies in Bulgaria, in particular at Sofia University and at the University of Veliko Turnovo, the only Bulgarian institutions of higher learning at which the language, literature and culture of Slovakia are studied. The paper also reviews some publications, such as textbooks, phrasebooks and dictionaries, written by scholars based at these institutions.

Keywords: *Slovak studies, academic publications, textbooks, dictionaries, Slovak language, Bulgarian language*

В статията накратко се проследява историята на словакистика в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ – единствените български университети, в които словашки език, литература и култура се изучават в рамките на самостоятелни специалности. Прегледът на езиковедските трудове на българските словакисти показва неоспоримия принос както за студентите, изучаващи словашки език, така и за всички носители на български и словашки, интересуващи се от особеностите на двата славянски езика.

Ключови думи: *словакистика, езиковедски трудове, учебници, речници, словашки език, български език*

Словакистиката е сред относително младите университетски специалности в България. Словашки език, литература и култура в

рамките на отделни специалности се изучават само в два български университета – Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. В тази статия представяме част от езиковедските трудове (учебници, помагала, речници и др.) на българските словакисти от двата университета. Убедени сме, че тези публикации имат голям принос за изучаването и популяризирането на словашкия език в България. Наред с това бихме искали да подчертаем, че с разглежданите езиковедски трудове далеч не се изчерпва научната продукция както на изследователите на словашкия език, така и на колегите, посветили се на проучването на словашката литература и култура. В тези области също има стойностни и приносни изследвания, на които би могло да се отдели внимание в бъдещи статии.

1. Словакистиката в Софийския университет „Св. Климент Охридски“

Със своето четвъртвековно съществуване словакистиката в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (СУ) вече отдавна е излязла от младенческата си възраст и заявява претенциите си за пълноправен живот. Нейната успешна еманципация може да се обясни с дълголетната традиция, на която се опира. Още в средата на ХХ в. словашкият език става част от учебния материал в различни лекционни курсове, четени от проф. Иван Леков, и във факултативните часове по практически словашки на д-р Карел Мара. В тях студентите имат възможност да получат теоретични познания за словашката езикова система в рамките на лекциите и непосредствени впечатления за словашкия език в практическите часове.

Основополагащо значение за словакистиката в Софийския университет има създаването на Лектората по словашки език и култура през 1968 г., когато като първи лектор в София пристига Емил Кудличка. Оттогава до днес през всички академични години без прекъсване лекторите по словашки език активно са участвали в учебния процес на специалността „Славянска филология“. От учебната 1979/1980 г. за студентите бохемисти става задължителна специализацията по словашки език, в рамките на която обучаваните се запознават с основите на словашкия език, литература и странознание.

Тази институционализация на софийската словакистика сподобства и за появата на първите специализирани публикации, насочени към нуждите на обучението. Сред тях трябва да се открият учебникът на Анна Хедерова (Словашки език: Основен курс. УИ „Св. Климент Охридски”, 1975) и граматиката на Иван Буюклиев (Кратка словашка граматика. „Наука и изкуство”, 1989; УИ „Св. Климент Охридски”, 1995) Учебникът на Анна Хедерова е първият учебник по словашки език за българи и е резултат от дейността на авторката като словашката лекторка в София през периода 1973-1975 г. Учебният материал в него е насочен към получаване на начални познания по езика. Текстът, разположен върху 200 страници, обхваща предговор, двацет урока и приложения. Уводният урок логично е посветен на словашката фонетична система, представена в съпоставка с българската, като са открити съществените различия между двата езика. При останалите уроци е приложен еднотипен модел на представяне: в началото се дават сведения за различни правописни правила, богато илюстрирани с примери, втората част на урока съдържа кратък текст, свързан с определено граматично явление. Самото явление се обяснява след текста, а за овладяването му са предвидени граматични упражнения. В края на урока са предвидени диалози за конверзационни упражнения и кратки речници на непознатите думи. Текстовете до четиринадесети урок са адаптирани и изготвени от авторката, а в последните шест уроци се съдържат образци от словашка художествена проза и откъс от словашкия превод на романа „Тютюн” на Д. Димов, придружен от българския оригинал. Приложенията включват подборки на словашки пословици и поговорки, на словашко-български междуезикови омоними, таблица за склонението на съществителните имена и речник на използваната лексика (с. 170 – 197). Учебникът е полезен наръчник за българските студенти, изучаващи словашки, но с оглед на обществено-политическите промени и новите словашки реалии днес е остарял.

Грамматиката на Ив. Буюклиев е първото цялостно описание на словашката езикова система, издържано в структуралистичен дух и опиращо се на схващанията на редица словашки и български езиковеди, сред които подчертано е влиянието на словашкия лингвистичен теоретик Еуген Паулини. Текстовата структура следва езико-

вите равнища и включва шест части: 1.0. Писмо, Правопис, Произношение; 2.0. Фонетика и Фонология; 3.0. Морфология; 4.0. Синтаксис; 5.0. Лексикология и Стилистика и 6.0. Фразеология. Въпреки сложността на лингвистичната материя авторът е постигнал максимална достъпност, използвайки изразните средства както на научния, така и на научно-популярния стил. Граматичните явления са богато илюстрирани с примери от художествената литература както цитирани в различни словашки граматика, така и самостоятелно проучени и извлечени от автора. Специално трябва да се отбележи и кодифициращата роля на труда за превода на словашката граматична терминология, тъй като словашко-българската езикова асиметрия е причина и за транслатологични проблеми (напр. *дистрибутивни* или *разпределителни числителни* за словашкото *rozčleňovacie číslovky*). Често синхронното описание е допълвано от диахронни отправки, изясняващи отделни граматични особености и открояващи динамичния характер на езика. Качествата на труда и нуждата от подобно пособие са логичното обяснение и за повторното му издаване през 1995 г.

Ново равнище в развитието на софийската словакистика се достига с основаването на самостоятелна специалност „Словакистика“ през есента на 1991 г. По този начин словакистиката се изравнява по статут със съществуващите славистични профили бохемистика, полонистика и сърбохърватистика, многократно нарастват часовете по практически словашки език, като задължителни започват да се преподават и редица теоретични филологически дисциплини. В отговор на новите потребности от учебна литература през следващите години преподавателите от словашкия профил подготвят и публикуват различни публикации, ориентирани към процеса на обучение в новата специалност.

През 1995 г. се появява словашко-българският разговорник на Хилда Щайнерова и кол. (Х. Щайнерова, В. Панайотов, Л. Стоянова. Словакско-български речеви паралели. Помагало-разговорник със страноведски коментари. УИ „Св. Климент Охридски“, 1995, 228 с.). Книгата се отличава с прегледна и отчетливо йерархизирана текстура, обхващаща шест основни теми: 1.0. Úvodná Téma. Ustálené Formuly Komunikácie [Уводна Тема. Устойчиви Изрази За Общуване];

2.0. Štúdium [Учение] 3.0. Človek V Spoločenskom Živote [Човекът В Обществения Живот]; 4.0. V Meste [В Града]; 5.0. Oddych, Cestovanie, Exkurzie [Почивка, Пътуване, Екскурзия]; 6.0. Voľný Čas [Свободно Време]. Всяка от темите е разбита на множество микротемати, обхващащи най-често срещаните речеви ситуации. Това учебно пособие включва богат лексикален материал от живия словашки и български език в типично речево обкръжение и години наред подпомага студентите словакисти в изучаването на съвременния словашки език чрез конверзативния метод. Освен това в своята коментарна част (с. 197 – 223) помагалото запознава ползвателите му и с множество словашки културни, географски и исторически реалии.

Въпреки че не е тясно словакистично издание, за обезпечаване на обучението по някои диахронно ориентирани теоретични дисциплини съществен принос има и един колективен труд по история на западнославянските езици (В. Гешев, В. Панайотов, Ив. Буюклиев, Ив. Гугуланова, Л. Стоянова, М. Младенова, Р. Михалик. История на славянските езици. Том I Западни славяни. УИ „Св. Климент Охридски“, 2000). В него наред с двете уводни студии, насочени към праславянската епоха, за всеки от западнославянските езици има отделен исторически очерк и текстове със задачи. На словашкия език са посветени страниците от 124 до 177, които включват темите „Исторически развой“ (с. 124 – 159) и „Развитие на словашкия книжовен език“ (с. 159 – 177).

Особено плодотворен етап в публикационната активност софийската университетска словакистика отбелязва през годините след 2011 г., когато благодарение на поредица от успешно реализирани университетски научни проекти се появяват три учебни речника. Всички те са разработени в рамките на дългосрочния проект „Обогатяване на лексикографските ресурси на българската словакистика“.

Начало на поредицата поставя през 2012 г. „Словашко-български тематичен речник“ (В. Панайотов, Д. Иванова, С. Лиханова, УИ „Св. Климент Охридски“, 2012). Тук е събрана значителна част от живото словашко лексикално богатство. Подбраните около 10 000 речникови статии представляват динамичен баланс между стилистично разнородни единици като основни понятия от ежедневния

живот, специализирана терминология и разговорни изрази, като водещ принцип е тяхната актуалност. Новост е приложеният към лексиката тематичен подход. Лексикалният материал е групиран в 22 тематични кръга, свързани както с битова, така и с абстрактна лексика. Темите са съобразени с учебната програма в първите години на обучение от студентите словакисти от СУ. Това заедно с опростената структура на речниковата статия и минималната граматична информация в нея е предпоставка за ефективното му използване в процеса на обучение. Ценно приложение към речника е и именният показалец на всички ключови български лексеми от собствено речниковата част, което позволява използването на помагалото и при превод от български към словашки.

В. Панайотов, Д. Иванова, С. Лиханова издават „Кратък словашко-български речник на икономическите термини“ (УИ „Св. Климент Охридски“, 2013). Това е първият специализиран словашко-български речник, който запълва една празнина в славистичната лексикография у нас, където до издаването му се усеща липсата на актуален справочник с конкретна насоченост към икономическата сфера. Книгата съдържа около 5000 речникови статии, подредени по азбучен ред. Включени са както еднословни термини, така и термини словосъчетания, маркирани като такива в поне два от използваните източници. Поради широкото си разпространение в съвременния словашки език в речника са намерили място и редица универбати, т.е. еднословни названия възникнали от словосъчетания, които обикновено се смятат за част от професионалните жаргони. Основание за включването на този лексикален пласт авторите намират в наблюдението, че между професионализмите и термините има по-скоро преход, отколкото ясна граница и затова смятат присъствието им в речника за напълно естествено. Азбучната подредба е съчетана с понятийно-семантично групиране по признака род-вид. В речниковата статия, отразяваща родовия термин, се дават примери за фреквентни употреби и се посочват отправки към съответните видови термини. Значението на речника е свързано с подпомагане на обучаваните при усвояването и използването на специализираната икономическа лексика на словашкия език, но може успешно да се използва и от професионални преводачи.

Третият речник от поредицата също е специализиран и свързан с деловата сфера. Това е „Кратък словашко-български финансов речник” (В. Панайотов, Д. Иванова, УИ „Св. Климент Охридски”, 2015). Речникът има учебна насоченост и целта му е да улеснява и подпомага обучаваните при усвояването и използването на специализираната финансова лексика на словашкия език. По отношение на своята концепция той следва модела, зададен от икономическия речник. И тук термините са представени в азбучен ред по първата си буква, респ. по първата буква на първия член от термина-словосъчетание, като азбучният принцип е съчетан с понятийно-семантично групиране по признака род-вид. Публикацията е с обем от около 2 000 речникови статии, представящи актуален словашки и български лексикален материал от сферата на финансите. И тук, както и в предходния лексикографски труд, са обхванати и редица термини метафори (напр. *byčí trh* = бичи пазар), които обикновено са калки от английски и свидетелстват за тясната връзка между професионализмите и термините.

Това е само една част от научните публикации на словакистите от СУ, тъй като в една статия е невъзможно да се изредят всички, които имат принос за изучаването на словашкия език в България.

2. Словакистиката във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

Великотърновският университет „Св. св. Кирил и Методий” (ВТУ) има утвърдени традиции във висшето филологическо образование в България, включително и в преподаването на словашки език, литература и култура. Първият лекторат по словашки език в университета е открит през 1978 г. Първоначално дисциплината се изучава факултативно, но благодарение на ентузиазиранията работа на първата словашка лекторка, д-р Терезия Игазова, към словашкия език има голям интерес както от страна на студенти, така и на преподаватели. Словашки език, литература и култура в рамките на специалност започват да се изучават през академичната 1995/1996 г., когато в специалността „Славянска филология” (днес „Славистика”) се открива словакистичен профил. Няколко години по-късно (през академичната 2001/2002 г.) в специалността „Приложна лингвистика”, в която се изучават два чужди езика, са приети и първите

студенти с втори език словашки. Днес словакистите, завършили бакалавърска степен по „Славистика” и „Приложна лингвистика” във ВТУ, могат да продължат следването си в образователната степен „магистър” в две магистърски програми със славистична насоченост: „Транслатология със славянски език (включително и словашки)” и „Литература и култура на славянските народи”. През академичната 2015/2016 г. се навършват 20 години от създаването на словакистиката като специалност във ВТУ. Абсолвентите словакисти работят в сферата на туризма, културата, комуникациите, бизнеса и българската образователна система. Много от тях имат успешна реализация в професии, изискващи високи нива на чуждоезикова подготовка като преводачи, редактори, културни и административни сътрудници, а също и учители, преподаватели по словашки език и др.

Изминалият период е добър повод да си припомним и словакистичната научно-преподавателска работа, без която словакистиката във ВТУ днес нямаше да има своето утвърдено място в славистичното образование в България.

Д-р Терезия Игазова, първата словашка лекторка, за която споменахме, е съавтор на първия учебник по словашки език, издаден от ВТУ: „Slovenský jazyk a literatúra” (Terézia Igazová, Mária Kožuchová: Veľké Trnovo: Univerzitná tlačiareň pri Univerzite sv. Cyrila a Metoda, 1983). Учебникът се състои от две части – словашки език (автор Т. Игазова) и словашка литература (автор М. Кожухова). Предназначен е за работа с преподавател. Първата част съдържа 20 урока, всеки от които има лексикално-граматична част и много упражнения. Тук са включени разнообразни текстове за Словакия (като част от тогавашна ЧССР) и нейните исторически и културни забележителности. Накрая е поместен кратък материал за най-обща съпоставка между чешки и словашки език, като се обясняват тяхната близост и различен исторически развой. Втората част на учебника проследява периодизацията на словашката литература и характеризира нейните най-ярки представители. Тук са намерили място кратки откъси от известни произведения. Днес този учебник е библиографска рядкост и въпреки че не се отличава с добро полиграфично оформление и част от текстовете от обществено-политическа гледна точка вече не са актуални, от методическо-дидактично гледище притежава някои неоспорими достойнства.

От 2000 г. насам словашките колеги, които работят върху проблематиката, свързана с преподаването на словашкия език като чужд, са разработили и издали много учебници и учебни помагала, съобразени с най-новите тенденции в чуждоезиковото обучение. Въпреки това те не винаги се оказват най-подходящи за носителите на български. Спецификата на словашкия и на българския език, както и особеностите на университетските учебни програми и дисциплини са причина преподавателите словакисти в България да се заемат с написването на учебници и учебни материали, предназначени именно за българи, изучаващи словашки език. Това мотивира и Даниела Константинова и Катарина Седлакова да напишат учебника „SLOVENČINA PRE BULHAROV – pre pokročilých” (Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, Велико Търново, 2005). Това е първият учебник, предназначен за българи, напреднали в изучаването на словашки език (достигнали до ниво B1 от ОЕЕП). Той се състои от 9 урока, чието съдържание е подчинено на определена тема (1. Ľudské telo; 2. Zdravie a náš imunitný systém; 3. Výživa a životospráva človeka; 4. Šport a telovýchova; 5. Psychický svet a charakter človeka; 6. Zovňajšok a oblečenie; 7. Človek a príroda; 8. Vzdelanie a výchova; 9. Vol'ný čas). Предполага се, че на този етап от обучението си студентите вече са усвоили основните граматични особености на езика, затова в учебника се акцентира върху лексиката, редом с която само се припомнят и затвърдяват някои граматични правила и изключения. Към всеки от уроците (в зависимост от темата) са включени най-употребяваните устойчиви съчетания, фразеологизми, пословици и поговорки, на които е посочено подходящо българско съответствие. В учебника също така има много упражнения за конверзация (преразкази на текстове, съставяне на диалози, дискусии на определена тема). Интерес представлява приложението, което съдържа подбрани български и словашки текстове за превод – те са от различни източници (книги, справочници, периодични издания, медии), тематично свързани са с уроците и с техния лексикален обем. След усвояването на материала от този учебник изучаващите словашки език би следвало да придобият знания и умения, характерни за ниво B2 от Общата европейска референтна езикова рамка (ОЕПЕР).

Въз основа на досегашния опит в преподаването на словашки език можем да заключим, че най-проблемна за българите се оказва

падежната система на словашкия език. Това се потвърждава и от анкета за словашкия език, направена сред 40 словакисти (студенти и абсолвенти) от СУ и ВТУ. Повече от 2/3 от анкетираните смятат, че най-трудни за научаване са словашките падежи, само двама са написали, че ги затруднява квантитетът на гласните. Оказва се, че за много българи, най-вече от по-младото поколение, смисълът и особеностите на морфологичната категория ‘падеж’ не са ясни. Малка част от младите хора днес (предимно тези, които изучават руски) може да обясни същността и функциите на падежа. Излиза, че падежните особености в наши дни са по-разбираеми за българите на и над т. нар. средна възраст, защото повечето от тях са изучавали руски език като задължителен предмет в училище. Затова „Падежите в словашкия език (с оглед на преподаването им на българи)” (Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, Велико Търново, 2015) от Даниела Константинова е написан обобщаващо и сбито. Предполага познаване на основни лингвистични понятия и термини, както и начални знания по словашки език и граматика (ниво на владеене на езика А1 ОЕЕР). Работата представлява теоретично и практическо изследване на съвременното състояние на падежната система в словашки език. В началото е направен общ преглед на морфологичните особености на словашкия език като представител на западнославянските езици, като се акцентира върху неговия синтетичен характер и добре развитата склонитбена система на имената и местоименията. Същинската част на труда представлява подробният преглед на шестте падежа (именителен, винителен, дателен, местен, творителен и родителен). Всеки падеж е представен в отделна глава, където теоретично и практически (с примери, преведени на български) се обясняват употребата и характеристиките му, след което са въведени окончанията на съществителните, прилагателните, числителните и местоименията (лични, показателни, притежателни, разграничителни). Подробно са обяснени и многото изключения и специфични особености. Накрая има приложение – обобщаващи таблици. Трудът може да се ползва в часовете по практически словашки език, както и по теоретична граматика (морфология на словашкия език).

Учебно-методическата работа на преподавателите словакисти от ВТУ е насочена не само към студентската аудитория на университета, но и към всички, които желаят да се запознаят със словашкия

език или да го изучават. В тази връзка можем да посочим още две публикации. „Българско-словашки разговорник” (Изд. „Граμμα”, Плевен, 2006) от Катарина Седлакова и Даниела Константинова има за цел на първо място да помогне тези българи, които биха искали да си служат със словашкия език по време на своите посещения (с цел гостуване, почивка, работа и др.) в Словакия. В началото на разговорника е направен кратък преглед на някои основни правила, свързани с произношението и граматиката. Предвид широкия кръг ползватели на разговорниците (хора с различен образователен статус, езикова нагласа и мотивация), граматиката, поместена в разговорника, е максимално опростена – акцентира се само върху най-важните особености на частите на речта. След кратката граматична част следват прецизно подбрани български думи, изрази и конструкции, на които са дадени съответствия на словашки език. Те са групирани и обособени в зависимост от конкретни ситуации от ежедневно общуване (услуги, развлечение, пазаруване, пътуване, работа, здраве и др.). На места има формулирани въпроси и отговори, чиято задача е да подпомогнат ползвателите на разговорника и при нужда те да направят справка или запаметят готови фрази и изрази. Разговорникът съдържа кратки текстове, които предлагат полезна информация за Словакия (история, обществен живот, национални особености и др.).

По-широкообхватни образователни цели има „Самоучител по словашки език в диалози” (изд. „Граμμα”, Плевен, 2016) от Даниела Константинова и Владимира Башир-Гечова. Той има за задача да обясни основните граматични правила и лексика, като накара адресатите да си изградят умения и способности да разбират, но и сами да създават фрази, изречения, диалози в конкретни житейски ситуации от ежедневието (семейна среда, образование, работа, пазаруване, спортуване и др.). Самоучителят се състои от уводен урок, в който накратко се представят особеностите на графиката и произношението, и още седем урока, обхващащи различни тематични области: 1. Запознанство и представяне – Zoznamovanie a predstavovanie; 2. Поздрави и обръщения – Pozdravy a oslovenia; 3. Семейство и дом – Rodina a bývanie; 4. Образование и работа – Vzdelanie a práca; 5. Пазаруване и услуги – Nakupovanie a služby; 6. Пътуване и почивка – Cestovanie a dovolenka; 7. Здраве и спорт – Zdravie a šport. Всеки урок има комуникативна част – диалози, преведени на български

език, включващи разговорна книжовна лексика, и граматична част (т. нар. коментари), в които накратко са представени основни особености на изменяемите части на речта: съществителни, прилагателни, числителни имена и местоимения (лични, притежателни и показателни); глаголите (времената и наклоненията). Най-голям акцент се поставя върху падежната система на словашкия език. Паралелно с комуникативната и граматична част се включени много лингво-социо-културни коментари, в които се обръща специално внимание както на специфичната употреба на думи и изрази, така и на някои български и словашки лингвокултурологични различия. Накрая на всеки урок е поместен тест с отговори, където самообучаващите сами могат да проверят какво са научили. Този учебник би трябвало да покрива езикови знания, характерни за ниво А2 от ОЕПЕР.

Словакистите от Софийския университет и от Великогърновския университет продължават своята активна преподавателска и научна работа, свързана с изследване и съставителство на учебна и помощна литература по словашки език, литература и култура. Бихме искали също така да подчертаем, че между словакистичните колегиуми на двата университета има добри отношения и партньорство в науката и учебния процес. Доказателство за това са някои съвместни прояви: участията в редакционни колегии на сборници (напр. „Езиковедски и литературоведски изследвания на младите словакисти“, изд. „Херон Прес“, София, 2012; „Словакистични изследвания“, изд. „Херон Прес“, София, 2013), организацията на студентски научни форуми (напр. Първа студентска словакистична конференция, София, 4.05.2011 г., Втора студентска словакистична конференция, София, 13.05.2013 г.) и много други културно-образователни инициативи.

Величко Панайотов, Даниела Константинова¹

---

¹ **Величко Панайотов** (Velichko Panayotov) – доц. д-р, катедра „Славянско езикознание“, Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“, velpan@mail.bg; **Даниела Константинова** (Daniela Konstantinova) – доц. д-р, катедра „Славистика“, Филологически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, d.konstantinova@uni-vt.bg